

Шандар А.М.*аспірант кафедри управління персоналом та економіки праці,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»***Shandar Anna***SHEI «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7363-9038>*

ОБҐРУНТУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ВІДПОВІДНО ДО КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

SUBSTANTIATION OF QUALITY OF LIFE ASSESSMENT INDICATORS OF RURAL POPULATION IN ACCORDANCE WITH THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Анотація. Статтю присвячено проблемі оцінювання якості життя сільського населення. Мета статті полягає в обґрунтуванні такої системи показників якості життя сільського населення, яка одночасно відповідає концепції сталого розвитку, а також при цьому є відображенням особливостей еволюційного етапу розвитку суспільства. У статті проаналізовано теоретичні основи формування системи показників індексів, що характеризують якість життя населення. Окреслено ключові принципи, яких необхідно дотримувати під час добору показників. Обґрунтовано систему показників оцінювання якості життя сільського населення України, яку структуровано відповідно до сфер концепції сталого розвитку (навколишнє середовище, суспільство, економіка), при цьому показники зіставлено з Глобальними цілями сталого розвитку.

Ключові слова: інтегральний індекс якості життя сільського населення, сільські території, принципи, сталий розвиток, система показників, потреби, Глобальні цілі сталого розвитку.

Постановка проблеми. Характерною рисою сучасної людини є зміщення акценту задоволення від матеріальних благ до прагнення реалізувати потреби вищого рівня (згідно з А. Маслоу). Подібна трансформація свідчить про зміну свідомості та світогляду людини, а тому вимагає пошуків нових підходів, які би пояснювали та відображали рівень задоволення потреб, віддзеркалюючи процеси та явища її життєдіяльності. Кожен історичний етап розвитку суспільства має свій головний інтерес у соціально-економічній царині. Теоретико-методологічний пошук комплексного розвитку суспільства показав: якість життя населення є однією із конститутивних характеристик, які засвідчують успішність та ефективність розвитку.

Питання оцінювання якості життя населення упродовж тривалого часу привокуює увагу вчених всього світу, при цьому наукові доробки стосуються не лише економіки, але й інших суспільних наук, зокрема філософії, психології, соціології, географії тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість відзначеного кола питань зумовлює науковий інтерес провід-

них дослідників. Проблема оцінювання якості життя є об'єктом досліджень учених, серед яких варто виділити титанічні наукові здобутки фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, які є авторами методики обчислення індексу регіонального людського розвитку на макrorівні [1]. Зазначимо, що якості життя сільського населення присвятили свої публікації такі вчені, як: А.В. Антонов [2], В.А. Ткачук [3], Х.М. Притула [4], Н.Г. Туркіна [5], О.Д. Дедков [6], О.О. Дмитренко, О.Є. Голова [7] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Численні дослідження дають підстави стверджувати, що немає єдиної позиції науковців щодо переліку показників, які можуть бути використані для розрахунку індексу якості життя сільського населення, тому з'являється потенціал для їх удосконалення, що і підтверджує актуальність вибраної теми дослідження.

Мета статті. Ключова мета дослідження полягає в обґрунтуванні системи показників вимірювання якості життя сільського населення України, які відповідають концепції сталого розвитку і є релевантними сучасному постіндустріальному етапу розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливість підбору показників для оцінювання будь-чого важко переоцінити, оскільки вони є відправною точкою всіх подальших розрахунків, до того ж, безпосередньо від них залежить кінцевий результат дослідження.

Слід відзначити, що оцінювання якості життя сільського населення України на національному рівні не здійснюється, при тому, що у світі є подібна практика: прикладом є Литва та Монголія [8, с. 16]. Спираючись на аналіз публікацій учених, констатуємо: показники оцінювання якості життя сільського населення, які використовуються у дослідженнях, об'єднуються у певні блоки, описують широке коло процесів і явищ (табл. 1).

А.В. Антонов запропонував виокремити спершу критерії оцінки і вже на їх основі розраховувати 41 показник [2, с. 93–94]. Зазначимо, що науковець звертає увагу на всі сфери життєдіяльності людини: показники характеризують соціально-економічну ситуацію, а також відображають рівень екологічної безпеки.

Наукові підходи до визначення системи показників якості життя сільського населення

Назви блоків	Складові блоків показників
Критерії оцінки	Рівень матеріального забезпечення, рівень житлово-комунального та культурного обслуговування, рівень соціальної забезпеченості, рівень освіти, рівень особистої безпеки, рівень екологічної безпеки [2, с. 93–94]
Підсистеми інтегральних характеристик	Якість сільського населення, добробут сільського населення, якість соціальної сфери села, якість екології сільської місцевості, природно-кліматичні умови села [3, с. 95]
Сфера діяльності	Екологічна, демографічна, економічна, освітянська [4, с. 411]
Критерії оцінки	Медико-демографічні, соціальні, інфраструктурні, економічні та екологічні [5, с. 104]
Блоки показників	Економічні, соціально-побутові, трудові, суспільні [6]
Блоки показників	Рівень матеріального благополуччя, рівень економічного розвитку регіону, демографічні показники, трудовий потенціал, стан соціальної політики, стан охорони здоров'я, освіта, соціально-культурні показники, показники житлових умов та соціальної інфраструктури, екологічна безпека [7]

Джерело: узагальнено автором

В.А. Ткачук [3, с. 95], оцінюючи якість життя сільського населення, намагається максимально врахувати специфіку життєдіяльності сільського населення. Методологічною основою дослідження є розрахунок 5 підсистем інтегральних характеристик, які дають уявлення про якість населення, добробут, соціальну інфраструктуру, стан навколишнього середовища, а також природні умови.

Базуючись на сферах діяльності (табл. 1), Х.М. Притула пропонує виокремлювати лише 4 показники для оцінювання якості життя сільського населення, серед яких: обсяг сукупних ресурсів сільських домогосподарств із розрахунку на одного зайнятого, середній розмір сільського домогосподарства, очікувана тривалість життя при народженні та середній бал ЗНО (зовнішнього незалежного оцінювання) [4, с. 411–412]. Припускаємо, що запропонований підхід є дуже обмеженим і, на жаль, не відображає весь спектр і глибину життєдіяльності населення.

Ми цілком підтримуємо думку Н.Г. Туркіної щодо наявності тісного взаємозв'язку між соціальними, економічними та екологічними аспектами. Однак відзначимо, що у запропонованому науковцем підході два із блоків показників мають назви “медико-демографічні” та “соціальні” [5, с. 104], які, на нашу думку, розмежовувати недоречно, оскільки за своєю суттю перший із них є логічною складовою частиною останнього.

На основі проведення дисертаційного дослідження О.Д. Дедков зробив висновки, що необхідно вимірювати якість життя сільського населення через призму 4 блоків показників (табл. 1), у яких зроблено акцент на соціально-економічній складовій частині. При цьому авторське бачення інтегрального індексу якості життя передбачає розрахунок 3 індексів, таких як: доходи, житлове забезпечення, безпека людини та її майна [6, с. 9].

Дуже змістовним є дослідження О.О. Дмитренко та О.Є. Голови, котрі обґрунтовують 10 логічних блоків показників (табл. 1), які, на переконання авторів, дають змогу ретельно оцінити якість життя як загалом, так і в окремих напрямках. Не викликає заперечень зауваження науковців, що ці показники є ефективним інструментом управління сталим розвитком сільських територій [7].

Науковий колектив авторів [9] побудував дослідження на основі соціологічного опитування Ставропольського краю, за результатами якого показники оцінювання якості життя сільського населення були об'єднані в такі 3 групи: оцінки свого матеріального становища як хорошого і задовільного, можливості етнічних конфліктів найближчим часом, планування переїзду найближчим часом на інше місце проживання.

Переконані, що під час добору показників необхідно керуватися певними правилами. Тому можна виокремити низку принципів, які покладено в основу добору показників інтегрального індексу якості життя сільського населення:

- релевантності (вибрані показники повинні враховувати особливості та специфіку життєдіяльності населення сільських територій України);
- доступності даних (інформаційною базою показників є відкриті доступні дані офіційних джерел статистичної інформації);
- відповідності сучасності (показники враховують особливості постіндустріального етапу розвитку суспільства);
- сталості розвитку (показники підібрано відповідно до сфер концепції сталого розвитку);
- включеності/інклюзії (з-поміж показників є такі, котрі враховують потреби й особливості життя максимально можливої кількості людей);
- достовірності (вибірка є статистично достовірною);
- однозначності (для відібраних показників характерні зрозумілість, чіткість та інформативність);
- неповторюваності (у показниках відсутнє логічне дублювання).

Спираючись на перелік принципів, ми пропонуємо розраховувати 29 показників відповідно до сфер концепції сталого розвитку, у тому числі: 6 показників «Навколишнє середовище», 17 показників «Суспільство», 6 показників «Економіка» (табл. 2). Підкреслюємо, що поділ згідно з тріадою концепції є умовним, оскільки не викликає сумніву, що всі сфери перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності одна з одною. Також важливо зазначити, що відібрані показники, на жаль, обмежені офіційною статистичною інформацією, зокрема даними щодо сільської місцевості України.

Ми намагалися добирати показники таким чином, щоб вони знайшли відображення у Глобальних цілях сталого розвитку ООН (ЦСР). Вважаємо, що ціль № 17 «Партнерство заради сталого розвитку» є всеохоплюючою синергічною ціллю, яка повинна бути безпосередньо або ж опосередковано присутньою у всіх показниках.

Перший блок показників характеризує стан навколишнього середовища: враховано показники стану повітря, водного та земного покриву, а також антропогенний вплив.

У блоці «Суспільство» знайшли відображення показники, що характеризують демографічну ситуацію, стан здоров'я сільського населення, рівень та якість надання освітніх послуг, забезпечення інфраструктурою (зокрема соціальною).

Показники, які ввійшли до останнього, але не менш важливого блоку «Економіка», характеризують ефективність діяль-

**Відповідність системи показників вимірювання якості життя сільського населення
Глобальним цілям сталого розвитку**

Показник, одиниця вимірювання		ЦСР
1. Навколишнє середовище	Викиди парникових газів (метан, діоксид вуглецю) в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, тис. т/ км ²	13
	Частка сільських домогосподарств, що використовують засоби захисту рослин, %	13
	Економія забору води за рахунок оборотного та повторно-последовного водопостачання, млн м ³	12
	Частка території під сміттєзвалищами, %	15
	Частка території під заповідниками та національними природними парками, %	11
	Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища, млн грн.	15
2. Суспільство	Загальний коефіцієнт приросту (скорочення) чисельності населення, проміле	3
	Кількість уперше визнаних осіб з інвалідністю, на 1000 осіб постійного населення, проміле	10
	Частка дошкільних навчальних закладів (ДНЗ), де кількість дітей перевищує кількість місць, %	4
	Частка ДНЗ, які мають інклюзивні групи, %	4
	Кількість електронно-обчислювальних машин з Інтернетом, од./100 учнів	4
	Частка учнів, для яких організовано підвезення до школи, %	4
	Частка закладів, де є групи подовженого дня, %	4
	Частка учнів, які користуються гарячим харчуванням, %	4
	Частка учнів, які після 9 класу продовжили навчання, %	4
	Середній бал учнів за результатами зовнішнього незалежного оцінювання, бал	4
	Різниця між часткою голів домогосподарств чоловіків та жінок, що мають вищу освіту, процентні пункти	5
	Чисельність абонентів Інтернету, проміле	9
	Щільність автомобільних доріг загального користування із твердим покриттям, км/1 тис. км ²	9
	Питома вага обладнаної загальної площі житлових приміщень водопроводом у житлових будинках, гуртожитках та нежитлових будівлях, %	6
	Питома вага обладнаної загальної площі житлових приміщень газом (природним і скрапленим) у житлових будинках, гуртожитках та нежитлових будівлях, %	9
	Коефіцієнт злочинності, проміле	16
Частка споживчих витрат на алкоголь та тютюн, %	3	
3. Економіка	Частка сільських домогосподарств, що залучають найману працю для сезонних робіт, %	1
	Індекс рентабельності продукції рослинництва у фермерських господарствах	8
	Індекс рентабельності продукції тваринництва у фермерських господарствах	8
	Частка домогосподарств із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами у місяць нижче фактичного прожиткового мінімуму, %	1
	Співвідношення грошових доходів найбільш та найменш забезпечених 10% населення, разів	1
	Питома вага витрат на харчування, %	2

Джерело: розроблено автором

ності сільського господарства, соціально-трудова відносина, які пов'язані із сезонністю виконання сільськогосподарських робіт, рівень життя сільського населення.

Висновки і пропозиції. У статті здійснено критичний аналіз наукових підходів, пов'язаних з оцінюванням якості життя сільського населення. У процесі дослідження було запропоновано 8 принципів, яких варто дотримуватися під час відбору показників для інтегрального індексу оцінювання якості життя сільського населення. На основі підходів до визначення показників, а також власних досліджень розроблено систему показників.

Результати обчислення та оцінювання інтегрального індексу дають уявлення про стан і динаміку якості життя сільського населення, що слугує відправною точкою для глибокого розуміння цього явища, а також побудови відповідної регіональної та соціальної політики країни, на чому і будуть сконцентровані майбутні дослідження.

Література:

1. Вимірювання якості життя в Україні, Аналітична доповідь, Лібанова Е.М., Гладун О.М., Лісогор Л.С. та ін. К., 2013. 50 с.
2. Антонов А.В. Державна політика сталого соціально-економічного розвитку сільських територій як умова зростання якості життя сільського населення: теоретико-методологічні засади та практичні аспекти: монографія / А. В. Антонов. Донецьк: Юго-Восток, 2012. 379 с.
3. Ткачук В.А. Обґрунтування використання індикаторів якості життя сільського населення як детермінант його розвитку. *Вісник КНУТД*. 2016. № 5(103). С. 91–103.
4. Прутула Х.М. Якість життя населення як основна детермінанта розвитку сільських територій. *Соц.-ек. проблеми сучас. періоду України*. 2014. Вип. 3(107). С. 408–417.
5. Туркина Н.Г. Качество и уровень жизни сельского населения Иркутской области. URL: <http://www.izdatgeo.ru/pdf/gipr/2007-4/103> (дата звернення: 18.06.2020).

6. Дедков А.Д. Повышение качества жизни сельского населения как фактор устойчивого функционирования сельского хозяйства. автореф. дис. к. эк. наук: 08.00.05. Орел, 2004. 21 с. URL: <http://economy-lib.com/disser/119737/a?#?page=20> (дата звернення: 19.06.2020).
7. Дмитренко Е.А., Голова Е.Е. Показатели качества жизни сельского населения. *Московский экономический журнал*. 2018. № 5(1). DOI: 10.24411/2413-046X-2018-15030 (дата звернення: 19.06.2020).
8. Герасименко Г.В. Особливості міжнародного досвіду вимірювання людського розвитку на субнаціональному рівні. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 1(29). С. 11–23.
9. Щитова Н.А., Белозеров В.С., Тикунов В.С. Социально-экономический компонент оценки качества жизни сельского населения Ставропольского края. *Вестник Московского университета*. Серия 5. География. 2019; (2): 69–77.
4. Prytula Kh. M. (2014). Jakistj zhyttja naselelnja jak osnovna determinanta rozvytku siljsjkykh terytorij [Quality of life as a major determinant of rural development]. *Soc.-ek. problemy suchas. periodu Ukrainy* [Social and economic problems of the modern period of Ukraine]. Vyp. 3(107), pp. 408–417. (in Ukrainian)
5. Turkina N.G. (2007). Kachestvo i uroven zhizni selskogo nasele-niya Irkutskoy oblasti. [Quality and standard of living of the rural population of the Irkutsk region]. URL: <http://www.izdatgeo.ru/pdf/gipr/2007-4/103.pdf> (accessed 18 June 2020). (in Russian)
6. Dedkov A.D. (2004). Povyshenie kachestva zhizni selskogo nasele-niya kak faktor ustoychivogo funktsionirovaniya selskogo hozyaystva. [Improving the quality of life of the rural population as a factor in the sustainable functioning of agriculture]: autoref. dis. PhD in Economics: 08.00.05. Orel, 21 p. URL: <http://economy-lib.com/disser/119737/a?#?page=20> (accessed 19 June 2020). (in Russian)
7. Dmitrenko E.A., Golova E.E. (2018). Pokazateli kachestva zhizni selskogo naselelniya [Indicators of the quality of life of the rural population]. *Moskovskiy ekonomicheskiy zhurnal* [Moscow Economic Journal], № 5(1), pp. DOI: 10.24411/2413-046X-2018-15030 (accessed 19 June 2020). (in Russian)
8. Gherasymenko Gh.V. (2017). Osoblyvosti mizhnarodnogho dosvidu vymiryuvannya ljudskogho rozvytku na subnacionalnomu rivni [Review of international experience of measuring human development at subnational level]. *Demografija ta socialna ekonomika* [Demography and Social Economy], № 1(29), pp. 11–23. (in Ukrainian)
9. Shhitova N.A., Belozеров V.S., Tikunov V.S. (2019). Sotsialno-ekonomicheskiy komponent otsynki kachestva zhizni selskogo nasele-niya Stavropolskogo kraja [The socio-economic component of the assessment of the quality of life of rural population of the Stavropol krai]. *Vestnik Moskovskogo universiteta* [Bulletin of Moscow University]. Seriya 5, Geografiya, (2): 69–77. (in Russian)

References:

1. Vy`miryuvannya yakosti zhy`ttya v Ukraini [Measuring the quality of life in Ukraine]. Analytical report, Libanova E.M., Gladun O.M., Lisogor L.S. etc. K., 2013. 50 p. (in Ukrainian)
2. Antonov A.V. (2012). Derzhavna polityka stalogho socialjno-ekonomichnogho rozvytku siljsjkykh terytorij jak umova zrostannja yakosti zhyttja siljsjkogho naselelnja: teoretyko-metodologichni zasady ta praktychni aspekty [State policy of sustainable socio-economic development of rural areas as a condition for increasing the quality of life of the rural population: theoretical and methodological principles and practical aspects]: monohrafiya. Donecjk: Jugho-Vostok, 379 p. (in Ukrainian)
3. Tkachuk V.A. (2016). Obruntuvannya vykorystannja indyikatoriv yakosti zhyttja siljsjkogho naselelnja jak determinant jogho rozvytku [Ground of the use of indicators of quality of life of the rural population as determinant of its development]. *Visnyk KNUTD*, № 5(103), pp. 91–103. (in Ukrainian)

Аннотация. Стаття посвящена проблеме оценки качества жизни сельского населения. Цель статьи состоит в обосновании такой системы показателей качества жизни сельского населения, которая одновременно отвечает концепции устойчивого развития, а также при этом является отражением особенностей эволюционного этапа развития общества. В публикации проанализированы теоретические основы формирования системы показателей индексов, характеризующих качество жизни населения. Определены ключевые принципы, которые необходимо соблюдать при подборе показателей. Обоснована система показателей качества жизни сельского населения Украины, которая структурирована в соответствии со сферами концепции устойчивого развития (окружающая среда, общество, экономика), при этом показатели сопоставлены с Глобальными целями устойчивого развития.

Ключевые слова: интегральный индекс качества жизни сельского населения, сельские территории, принципы, устойчивое развитие, система показателей, потребности, Глобальные цели устойчивого развития.

Summary. The issue of assessing the quality of life of the population has long time attracted the attention of scientists around the world, while scientific research concerns not only the field of view of economics, but also other social sciences, including psychology, sociology, geography and more. Numerous studies suggest that there is no single position of scientists on the list of indicators that can be used to calculate the quality of life index of the rural population, obviously, there is potential for improvement, which actually confirms the relevance of this research. The article is mainly devoted to the problem of assessing the quality of life of rural population, in particular indicators. The purpose of the article is to substantiate such a system of indicators of quality of life of the rural population, which simultaneously corresponds to the concept of sustainable development, and also reflects the peculiarities of the evolutionary stage of society. The following methods of scientific research were used in the article: monograph, comparative analysis, theoretical generalization. This publication analyzes the theoretical foundations of the system indicators formation of quality of life index. It should be noted, scientists use both objective and subjective approaches in their researches. The key principles that must be followed selecting indicators are outlined in this article (relevance, availability of data, conformity of the present, sustainability of development, inclusion, reliability, unambiguity, uniqueness). The indicators system for assessing the quality of life of the rural population of Ukraine was justified. As a result, indicators were structured in accordance with the areas of the sustainable development concept (“Environment” – 6 indicators, “Society” – 17 indicators, “Economy” – 6 indicators). The indicators were compared with the Global sustainable development goals. Undoubtedly, indicators are the methodological basis for determining the integrated quality of life index. Hence, the calculated index is the starting point for substantiating regional and social policy, which will be the subject of future research.

Keywords: integrated index of quality of life of the rural population, rural areas, principles, sustainable development, system of indicators, needs, Global sustainable development goals.